

**РОЗВИТОК НЕСПРИЯТЛИВИХ ПРОЦЕСІВ  
В МЕЖАХ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ЛАНДШАФТІВ  
(НА ПРИКЛАДІ СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІСТЕР'Я)**

*Дутчак С.В., Крамская Г.І.*

*Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича*

*Чернівецький торгово-економічний інститут Київського національного торгово-економічного університету*

В статті розкриваються основні проблеми та негативні антропогенні процеси, які активізуються під впливом туристсько-рекреаційної діяльності в межах середньої частини Дністровської долини.

Постановка проблеми. Процес антропогенного освоєння території з метою функціонування туристсько-рекреаційного господарства є доволі складний та вкрай різноманітний. Він напряму залежить від специфіки ресурсної бази та виду туристсько-рекреаційної діяльності. Господарюючий суб'єкт є тією антропогенною силою, яка утримує ландшафт у потрібному функціональному стані. У зв'язку з цим слід докладніше зупинитися на виділенні та характеристиці несприятливих процесів які виникають у антропогенних ландшафтах цього класу.

Середнє Придністер'я являється унікальним регіоном, який має значні перспективи для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності та формування під її впливом відповідних туристсько-рекреаційних ландшафтів. Процес освоєння території для потреб туризму потребує комплексного підходу і в першу чергу проблема збереження екологічної стабільності, як одного з основних характеристик території що використовується в туристсько-рекреаційній діяльності. Саме екологічна стабільність та екологічна безпека ландшафтів стає основою прийняття рішення туристом щодо вибору території для задоволення потреби у відпочинку та оздоровленні. Тому важливість аналізу розвитку несприятливих процесів в туристсько-рекреаційних антропогенних ландшафтах зумовлює актуальність даної роботи.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження сучасних динамічних процесів розвитку географічної оболонки, їх змін в процесі антропогенної діяльності і пізнання закономірностей функціонування антропогенних ландшафтів є одним з головних завдань сучасної географії. Зростаючий вплив людського суспільства на природне середовище супроводжується розвитком несприятливих процесів. Не є виключенням і розвиток туристсько-рекреаційної діяльності - як зі сторони господарюючих суб'єктів так і з боку самих туристів (рекреантів). Господарююча сторона, забезпечуючи відповідно до умов споживчого

ринку, рівень відпочинку туристам, так чи інакше втручається в природні процеси, а це викликає якісні зміни структурної організації ландшафтних комплексів. Отже, вивчення несприятливих процесів в туристсько-рекреаційних ландшафтах дозволить розкрити причини негативних змін у цих комплексах, корегувати стан природного середовища, а також передбачити небажані процеси на початкових стадіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями нині все частіше пропонуються сучасні бачення земних ландшафтних утворень, аналізуються новітні тенденції в ландшафтознавстві [8]. Зокрема у працях Ф.М Мількова, а пізніше Г.І. Денисика, В.М. Воловика та інших розглядаються, переважно рекреаційні ландшафти, як території, придатні для відпочинку людей – узбережжя рік, озер, водосховищ, території лісів тощо. Ними виділяються власне рекреаційні ландшафти, які ще придатні для відпочинку, і рекреаційно-деградовані – які вже не можуть, або мало використовуються в силу неможливості задоволення відповідних потреб людини. [2]

Вивченню несприятливих мікросередкових процесів, присвячена монографія за редакцією Г.І.Денисика [1], в якій розглядаються нові зв'язки, що формуються в антропогенних ландшафтах (в тому числі в рекреаційних), розглянуто регіональні особливості проявів цих процесів та можливості їх оптимізації.

Питання втрати привабливості та рекреаційної цінності традиційного і перспективного Хотинського туристичного вузла внаслідок несприятливих процесів розглядає В.П. Коржик [7]. Він піднімає питання створення тут науково-дослідної лабораторії моніторингу стану компонентів середовища та необхідності розвитку заповідної справи шляхом створення національного природного парку, як одного з напрямків ефективного використання природних ресурсів.

В рамках даної публікації піднімаються такі нові проблеми: розглядається доцільність ширшого розуміння туристсько-рекреаційних ландшафтів (ТРЛ) як окремого класу антропогенних і з цієї

позиції вперше проаналізовано розвиток несприятливих процесів, які пов'язані з туристсько-рекреаційною діяльністю.

Дослідження та аналіз непередбачених та небажаних процесів у ландшафтних комплексах є важливим *методологічним засобом* вирішення та попередження проблем господарської діяльності у сфері туризму та рекреації. А вибір регіону дослідження в нашому випадку об'рунтований – Середнє Приднір'я є перспективним у плані розгортання туризму та рекреації.

Основні положення публікації. З позиції функціонального призначення *туристсько-рекреаційні ландшафти (ТРЛ) - це своєрідні природні, природно-антропогенні чи антропогенні комплекси (залежно від виду ТРД та ступеня антропогенної перетвореності натурального середовища), які забезпечують потребу людини в туристсько-рекреаційній діяльності і виконують особливу соціально-економічну функцію – відновлення життєвої енергії людини, задоволення інтересів та потреб людини у відпочинку, оздоровленні, пізнанні та ін.*

На досліджуваній території до підкласу *екологічних ТРЛ* можна віднести територію національного природного парку „Подільські Товтри”. Нажаль нині вона мало використовується з метою здійснення туристсько-рекреаційної діяльності, і впливу саме цього виду господарювання на стан її ландшафтних комплексів незначний. А от вплив гірничодобувної промисловості в цьому регіоні (видобування сировини для виробництва цементу), досить відчутний. Приуроченість розробок до крутих схилів долин річок викликає розвиток обвалів, зсувів. І як наслідок - знижується показник мальовничості природних ландшафтів регіону загалом та й території національного парку зокрема. В місцях розробок цементної сировини, а по території прокладання туристичних маршрутів, в першу чергу, доцільно було б проводити рекультивацию земель, заліснення, чи ін. заходи заради відновлення мальовничості ландшафтів. Крім цього на туристичних маршрутах по території національного парку слід продумати місця відпочинку туристів із створенням відповідної для цього інфраструктури.

*Підклас спортивно-оздоровчих ТРЛ – це території сучасних відпочинкових комплексів, туристичних баз тощо.* До таких можна віднести територію яхт-клубу «Маяк» розташований в районі Бакотської затоки водосховища, яхт-клубу „Буковинські вітрила” в затоці біля села Дністрівка Кельменецького району, значну кількість ново-збудованих туристичних комплексів на лівому

березі Дністровського водосховища та ін. Несприятливі процеси тут пов'язані з формуванням туристсько-рекреаційної інфраструктури, знищенням водозахисних смуг (витоптуванням трав'яного покриву, заміна його на бетонне чи асфальтоване покриття у вигляді доріжок). Збільшення кількості швидкісного водного транспорту викликає збільшення агресивної хвильової діяльності. А це призводить до розвитку абразії берегової лінії водосховища, утворення абразійних уступів, відлякує мешканців водойм тощо. Крім цього спостерігається забруднення водойм відпрацьованими водами об'єктів інфраструктури. Вирішення цих проблем не можливо тільки шляхом заборон на той чи інший вид господарської діяльності. Тут скоріше потрібно застосовувати економічні важелі які спонукатимуть суб'єктів господарювання до впровадження екологічно безпечних технологій у водопостачанні та водовідведенні, залучення та популяризацію екологічно безпечних видів водного транспорту.

*Підклас оздоровчо-рекреаційних ТРЛ* розвивається на територіях *мальовничих урочищ, які можуть бути придатними для рекреації та оздоровлення.* Несприятливі процеси тут аналогічні наведеним вище. Але крім цього такі території переважно освоюються рекреантами стихійно. І як наслідок за літній період на берегах водосховища залишається чимало побутового сміття. Ці території нині належать до земель сільських рад і логічно було б саме їм організувати мінімальний благоустрій стихійних пляжів та місць масового відпочинку людей. В цьому випадку теж варто вирішувати проблеми стабільності ландшафтних комплексів застосовуючи економічні важелі. Скажімо в договорі із приватними підприємцями щодо права продажу продуктів харчування чи надання інших послуг рекреантам включити пункт про зобов'язання суб'єкта господарювання прибирання відповідної території тощо.

*Підклас сакральних ТРЛ – це ландшафтні комплекси, антропогенною складовою яких є великі сакральні об'єкти (монастирі поза межами населених пунктів), а також, невеликі за площею території існуючих нині (діючих та недіючих) сакральних об'єктів у межах поселенських ландшафтів.* Такі ландшафти характерні для долини Дністра де розташовані печерні монастирі, наприклад Галицький монастир в районі хутора Галиця, Сокирянського району. Місця паломництва стають центрами формування своєрідних ландшафтних комплексів з відповідною інфраструктурою. Серед несприятливих процесів можна виокремити такі: знищується рослинний покрив, розвивається лінійна ерозія (наприклад,

витоптування стежок до скельного Свято-Михайлівського монастиря в Бакоті), осипи, інколи й обвали, проблеми із централізацією водопостачання та водовідведення елементів інфраструктури, засмічується територія, вилучаються із обігу землі сільськогосподарського призначення тощо. Такого роду проблеми доцільно вирішувати на рівні суб'єктів господарювання в межах довірених ім. територій.

*Підклас екзотично-екстремальних ТРЛ – це ландшафти, використання властивостей яких в туристсько-рекреаційній діяльності потребує спеціально підготовлених інструкторських кадрів та специфічних, не типових для масового туриста, умов організації перебування людей в їх межах.* На території дослідження прикладом такого підкласу ТРЛ можуть бути: урочище “Болото” з провальньо-карстовим озером, серією карстових лійок на поверхні, понорів, тощо (околиці с. Борівці, Кіцманського району) каньйоноподібна долина Дністра в межах Дністровського водосховища та залишені кам'яні споруди сіл, які тепер затоплені водою (використання для дайвінгу) та ін. Неприятливі антропогенні процеси в межах таких ландшафтних комплексів аналогічні вище зазначеним і до їх вирішення також слід підходити комплексно.

*Підклас поселенських туристсько-рекреаційних ландшафтів* доцільно поділяти на міські та сільські. В першу чергу сюди належать території старовинних міст, із своєрідною архітектурною, культурною, історичною спадщиною, що становить єдине ціле і подається туристам, як частина турпродукту у вигляді програми перебування в даному місті (ландшафти міст Кам'янець-Подільський, Заліщики, Могилів-Подільський, Бар, Хотин та ін.). Функціонування сільських поселенських туристсько-рекреаційних ландшафтів залежать від структури природних ландшафтних комплексів, набору туристсько-рекреаційних ресурсів та напряму туристсько-рекреаційної діяльності який може розвиватися на їх основі. Від цього ж залежить також автодорожня інфраструктура, системи водопостачання та водовідведення, системи зв'язку тощо, а від їх стану екологічна ситуація території села і його околиць. Переважна більшість сіл Середнього Придністер'я розташовані в долинах річок, тому їх територія може використовуватись, як туристсько-рекреаційний ландшафт. Порушення оптимального співвідношення між компонентами ландшафтів і небажаними змінами в їх структурно-функціональній організації обумовлюють активізацію ерозійних процесів у межах річкових долин, утворення стихійних звалищ твердих побутових відходів.

**Висновки.** Отже головними несприятливими антропогенними процесами які виникають та розвиваються під впливом туристсько-рекреаційних ландшафтів є такі: накопичення побутового сміття та проблеми його утилізації, розгортання туристсько-рекреаційної інфраструктури і як наслідок проблема із водопостачанням та водовідведенням, збереження мальовничості ландшафтних комплексів тощо. Детальне вивчення цих процесів та дослідження причин їх виникнення у відповідних підкласах ТРЛ на рівні мікроосередків (зокрема урочищ та місцевостей) дозволить попередити переростання їх в регіональні. Заходи щодо стабілізації несприятливих процесів, доцільно готувати на рівні індивідуальних проектів у відповідних підкласах ТРЛ. Доцільно застосування економічних важелів щодо господарюючих суб'єктів з метою стабільного функціонування антропогенних ландшафтних комплексів.

Перспективи використання результатів дослідження. Оскільки несприятливі процеси у випадку їхнього масового поширення можуть повністю змінити характер і напрям розвитку ландшафтних комплексів регіонального і навіть глобального масштабів, важливість їх дослідження не викликає сумніву. Результати вивчення несприятливих процесів в антропогенних ландшафтах, зокрема й в межах туристсько-рекреаційних можуть бути використані як індикатори змін що відбуваються в навколишньому середовищі.

#### Список літератури

1. Денисик Г.І. Мікроосередкові процеси в антропогенних ландшафтах: Монографія / Г.І. Денисик, М.О. Шмагельська, Л.І. Стефанков. – Вінниця: ПП „Едельвейс і К”, 2010. – 212 с.
2. Денисик Г.І. Нариси з антропогенного ландшафтознавства: Навч. посібн./ Г. І. Денисик, В. М. Волков – Вінниця: ГПАНІС, 2001. – 170 с.
3. Дутчак С. Ландшафт – як основа досліджень придатності та збереження території для розвитку туризму та рекреації / С. Дутчак. – ФГГ. – К. : ВГЛ Обрії, 2004. – Вип. 46. – Т. 1. – С. 188–194.
4. Дутчак С. Об'рунтування нових підходів у дослідженні туристсько-рекреаційної діяльності (на прикладі Буковинських Карпат та Середнього Подністров'я) / С. Дутчак // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – Випуск 10 (2). – С. 57–63.
5. Дутчак С.В. Основні проблеми стабільного функціонування туристичних центрів / С. В. Дутчак // Наукові і практичні проблеми створення і функціонування туристичних центрів і тематичних парків: Мат. V між нар. наук.-практ. конф.(м. Донецьк, 27–28 травня 2005 р.). – Донецьк, 2005. – С. 63.
6. Дутчак С. Проблеми використання природних національних парків у туристсько-рекреаційній

- діяльності та варіанти їх розв'язання / С. В. Дутчак // Науковий вісник Чернівецького університету. Географія. – 2006. – Вип. 304 – С. 55–61.
7. Заповідна Хотинщина: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої розвитку заповідної справи й екомережі на Хотинщині та 150-річчю заснування Хотинського парку (м. Хотин, 23 грудня 2011 р.) / Ред. В.П. Коржик. – Чернівці: ДрукАрт, 2011. – 160 с.
8. Пашенко В. Фундаментальність, традиції та новітні тенденції в ландшафтознавстві / В. Пашенко // Ландшафтознавство: традиції та тенденції: Мат. Міжнар. наук. конф. присвяченої 100-річчю з дня народження професора К.І.Геренчука, 70-річчю з дня народження професора Г.П.Міллера, 60-річчю кафедри фізичної географії і 50-річчю діяльності Львівської школи ландшафтознавства. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – С 63–65.

**Дутчак С.В., Крамская Г.И. Развитие неблагоприятных процессов в пределах туристско-рекреационных ландшафтов (на примере Среднего Приднестровья).** В статье раскрываются основные проблемы и неблагоприятные процессы, которые активизируются под влиянием туристско-рекреационной деятельности в пределах средней части долины Днестра.

**Dutchak S., Kramskaya G. Adverse development processes within the recreational landscapes (for example the Middle Dnister).** In the article considered basic problems and adverse anthropogenic processes that arising from tourism and recreational activities on the territory of the Middle Dnister basin.